

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОБРАЗИ АРКАДІЇ: ВІД УТОПІЧНОЇ ДО УРБАНІСТИЧНОЇ <i>Маціборко Євгеній, Водько Владислав</i>	158
УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО, ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ДУХОВЕНСТВОМ <i>Мірошніков Ярослав, Бачинська Олена</i>	167
ВІЙНИ СКІФІВ В ОПИСІ АНТИЧНИХ АВТОРІВ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД <i>Мунтян Вадим, Бруяко Ігор</i>	179
РОЗБУДОВА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ В ХІХ СТОЛІТТІ <i>Огир Олександра, Діанова Наталія</i>	187
РОЛЬ ЖІНОК У МЕЦЕНАТСТВІ ЗА ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ <i>Островська Валерія, Сітарчук Роман</i>	196
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД НЕПу: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ <i>Павлов Роман, Савченко Віктор</i>	202
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ <i>Рябоконь Дарія, Савченко Віктор</i>	208
ЛІТЕРАТУРНО – МИСТЕЦЬКІ ОСЕРЕДКИ ОДЕСИ В 1920 – Х РОКАХ: ВІД «ГАРТУ» ДО «ВАПЛІТЕ» <i>Солодка Марія, Савченко Віктор</i>	215
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУОРТУ СЕРГІЇВКА, ЙОГО РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ <i>Теплякова Єлизавета, Водько Владислав</i>	221
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЕТНОГРАФА МИКОЛИ МАРКЕВИЧА <i>Торубара Вікторія, Шаповал Лариса</i>	230
НІМЕЦЬКІ КОЛОНІСТИ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ-ХІХ СТ. <i>Федотов Нікіта, Водько Владислав</i>	235

Павлов Роман, здобувач третього рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

Савченко Віктор, д.і.н., професор кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 930.1(477)«1920/1930»

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД НЕПу: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. Дослідження формування нової еліти в Одесі в період НЕПу зосереджено на вивченні політичних, економічних та культурних трансформацій, що відбувалися в місті після Револуції 1917 року та громадянської війни. У цей період, коли більшовицька влада встановила свій контроль, формування еліти не було результатом природного соціального руху, а стало відображенням специфічної політичної стратегії, спрямованої на зміцнення більшовицької влади. Особливість одеської еліти полягала в тому, що вона була під контролем радянської влади, а не функціонувала як автономний соціальний прошарок. Це дослідження розглядає роль соціальних ліфтів, на яких будувалися кар'єри партійних функціонерів, чекістів та господарників, а також вплив цих процесів на економічні та культурні зміни в місті. Важливим аспектом є також аналіз наслідків для довготривалих соціальних та політичних конфліктів, які виникли в результаті такого контролю з боку держави.

Ключові слова: Одеса, 1920 – ті роки, еліта НЕПу, радянська номенклатура, політика, соціальні ліфти.

Період НЕПу (Нова економічна політика) в Україні та в цілому в Радянському Союзі, що тривав з 1921 по 1928 рік, став важливою віхою в історії формування нових соціальних та політичних еліт. Одеса, з її специфічною історією та соціально-економічною структурою, була одним з найбільш динамічних міст цього періоду. Формування нової еліти в Одесі в умовах НЕПу супроводжувалося серйозними політичними, економічними та культурними трансформаціями, які, в свою чергу, визначили соціальну структуру міста на довгі роки вперед.

Нова еліта, що виникла на основі більшовицької політики, була частково сформована за допомогою соціальних ліфтів, які дозволяли робітникам і селянам досягати високих посад, якщо вони мали лояльність до партії та задовольняли вимоги радянської влади. Однак разом з підвищенням мобільності, процес формування еліти мав й інші наслідки: відсутність реальної компетентності серед керівників, зростання корупції та дистанція між владою і реальними потребами населення. У контексті цих змін важливо проаналізувати, як саме змінювалась політична і культурна ситуація в Одесі, які соціальні групи піднімалися до влади та яким чином ці зміни впливали на розвиток міста.

Метою цих тез є висвітлення процесу формування еліти Одеси в період НЕПу, з особливим акцентом на політичні, економічні та культурні трансформації, що визначали становлення нової соціальної верхівки і впливали на загальний хід розвитку міста.

Період НЕПу (Нова економічна політика) в Одесі був часом значних політичних, економічних та соціальних трансформацій. З одного боку, цей період сприяв економічному відродженню після розрухи громадянської війни, але з іншого — він став основою для формування нового соціального та політичного ландшафту, зокрема, для становлення нової еліти, яка мала відігравати ключову роль у житті міста та регіону.

Одесити, як і жителі інших міст, стали свідками створення нових соціальних ліфтів, через які рядові робітники та селяни, ще недавно позбавлені впливу, отримали можливість піднятися на вершину влади. Водночас це створювало проблему: компетентність і професіоналізм стали другорядними критеріями в

оцінці потенційних кандидатів для еліти. Найголовніше стало лояльність до більшовицької партії та здатність реалізовувати політику радянської влади, що визначало відбір нових керівників і представників управлінських органів. Як зазначає М. С. Дорошко, «Партійно-радянська номенклатура УРСР у 20–30-ті роки ХХ століття формувалася не стільки за професійними якостями, скільки за ступенем відданості партії та її ідеології.» [1, с. 45].

Таким чином, еліта міста формувалась не як результат природного соціального руху, а була, по суті, конструкцією, створеною радянським режимом для реалізації його стратегічних цілей. Це визначало її специфіку та обмежувало реальну автономію представників цієї еліти. Роль місцевої еліти в управлінні містом була швидше адміністративною, ніж самостійною, адже вона виконувала функції «нагляду» за виконанням політики, встановленої центром, і не мала значних можливостей для незалежних рішень.

Економічні трансформації в Одесі в умовах НЕПу також впливали на формування нової еліти. Під час цього періоду радянська влада дозволяла певну економічну свободу, але при цьому зберігала контроль за важливими економічними процесами. Як зазначає С. М. Павленко, «НЕП дозволив відродити дрібний і середній бізнес, однак його діяльність знаходилася під контролем держави, що дозволяло владі встановлювати свої умови для економічної діяльності» [2, с. 78]. Одеса, як велике портове місто, стала осередком діяльності нових господарників, серед яких було чимало представників колишніх робітників і селян, які завдяки партійній лояльності стали важливими фігурами в місцевій економіці.

Роль культури в цьому процесі також варта уваги. Одеса була важливим культурним центром України, і процес формування нової еліти тісно переплітався з трансформаціями в культурній сфері. Культурні інститути, що стали частиною нової еліти, мали функцію не тільки розвитку культурного життя, а й виконували ідеологічну роль, сприяючи закріпленню радянських ідей у суспільстві.

Проте, незважаючи на певну свободу в економіці та культурі, радянська система контролювала нову еліту, визначаючи її межі та функції. Представники цієї еліти, зокрема партійні керівники, не мали реальної автономії у прийнятті рішень, оскільки все визначалося з центру.

Процес формування нової еліти в Одесі також був пов'язаний з певними соціальними ліфтами. Нова еліта в Одесі була непостійною: її становлення було пов'язано з постійними змінами в політичній ситуації та боротьбою за лояльність до центральної влади.

Отже, період НЕПу в Одесі був часом значних змін, коли формувалася нова еліта, що, хоча і отримала можливості для кар'єрного зростання, була позбавлена реальної автономії та залежала від політичних змін. Економічні та культурні трансформації того часу сприяли розвитку нового соціального ландшафту, однак без реальних механізмів самоврядування нова еліта не змогла стати стійким і незалежним соціальним прошарком.

Висновки. Формування нової еліти в Одесі в період НЕПу стало результатом глибоких політичних, економічних та соціальних змін, що відбувалися в Україні після революції 1917 року та громадянської війни. Під впливом радянської влади було сформовано новий тип еліти, яка мала відповідати ідеям більшовизму та відданості партії, а не професійним навичкам чи досвіду управлінської діяльності. Це призвело до того, що до керівних органів Одеси почали потрапляти люди, які раніше не мали впливу в суспільстві, і їхня лояльність до радянської влади ставала важливішою за їхні компетенції.

Політичні критерії, на яких формувалась еліта, стали ключовими у визначенні її складу. Лояльність до більшовицької партії, соціальне походження та відсутність зв'язків із "неблагонадійними" елементами були основними факторами, що визначали, хто потрапляє до вищих керівних структур. Водночас, у сфері економіки в умовах НЕПу хоча й було дозволено певне підприємництво, контроль над ним залишався в руках держави, а економічна свобода не давала реальної автономії новій еліті. Вона

виконувала роль наглядачів, контролюючи економічні процеси, але сама не мала значного впливу на них.

Культурні зміни в Одесі в цей період також визначалися політикою більшовицької влади. Культура використовувалася як інструмент для пропаганди радянських ідеалів, але обмеження свободи творчості та державний контроль не дозволяли новій культурній еліті реалізувати повною мірою власні ініціативи. Таким чином, нові культурні діячі були змушені працювати в рамках чітко визначених радянським урядом стандартів.

Завершення НЕПу та перехід до нової економічної і політичної політики в кінці 1920-х років призвели до оновлення еліти, що включало зміщення частини старих представників більшовицької партії і початок репресій. Це підтверджує, що радянська еліта була продуктом політичної кон'юнктури, і в разі зміни ситуації кар'єри представників еліти ставали вразливими. Зміни у політичних реаліях ставали основною причиною цього процесу.

Аналіз формування нової еліти в Одесі в період НЕПу дає можливість глибше зрозуміти механізми взаємодії влади та суспільства в умовах радянської системи, а також важливість політичної та соціальної кон'юнктури для визначення еліт у перехідні періоди історії. Цей процес дозволяє порівняти відмінності у підходах до формування еліт у різних суспільствах і з'ясувати, як зміни політичної ситуації можуть впливати на соціальні структури та управлінські органи.

Таким чином, формування еліти в Одесі в період НЕПу є яскравим прикладом того, як радянська влада створювала нові управлінські структури, де важливими були не лише професійні якості, а й відданість ідеології та лояльність до партії, що істотно вплинуло на подальший розвиток міста та його соціально-політичну ситуацію.

Список використаних джерел

1. Дорошко М. С. Партійно-радянська номенклатура УРСР у 20–30-ті роки XX століття: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 /

Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Київ, 2004. 456 с.

2. Павленко С.М. НЕП в Україні: економіка і політика / С. М. Павленко. – Харків : Право, 2010. – 78 с.
3. Савченко В. А. Одеса в процесах українського державотворення епохи визвольних змагань 1917–1920 рр. / В. А. Савченко. – Одеса : ОДУВС, 2019. – 273 с.
4. Пархитко О. В. Зародження нової системи партійної періодики Одеси 1917 року як віддзеркалення тогочасних політичних реалій / О. В. Пархитко. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2006. – 128 с.

Pavlov Roman, graduate student, majoring
in 032 History and archeology

Savchenko Viktor, Doctor of Historical
Sciences, Professor of the Department of
History of Ukraine

South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky

Odesa

FORMATION OF THE NEW ELITE IN ODESSA DURING THE NEP PERIOD

Abstract. *This article explores the formation of new political, economic, and cultural elite in Odessa during the New Economic Policy (NEP) period. It examines the roles of political loyalty, economic opportunities, and cultural transformations in shaping Odessa's post-revolutionary identity.*

Key words: *Odesa, 1920s, NEP elite, Soviet nomenclature, politics, social lifts.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.